

המצפן הגיאוגרפי של המדינה

על לקח „גיאופוליטי” בספרו של אברהם א. רייפנברג: „מלחמת המזרע והישימון” — מוסד ביאליק, ירושלים, תש”י.

שעה שההיסטוריון-המדיני הדאני, קיאלאן, טבע את הביטוי „גיאופוליטיקה” — לא התכוון, בעצם, ליותר מאשר לתפיסה היסטורית מסויימת בלבד, המבקשת לראות מדינות לא רק בתורת מסגרות פוליטיות-לאומיות, אלא גם בתורת גופים גיאוגרפיים. הוא ביקש, איפוא, לחקור את ההשפעה של ניתונים גיאוגרפיים על תהליכים היסטוריים-מדיניים. כשם שמרפס בשעתו טען שההיסטוריונים לא שמו במידה מספקת לב להשפעתם הרבה של גורמים כלכליים על תהליך ההיסטוריה, כן טען קיאלאן שההיסטוריוגרפיה המקובלת לא הבינה ולא העריכה כראוי את השפעתם של תנאים גיאוגרפיים על תולדות העמים, וביחוד — על התפתחותם של הגופים הפוליטיים המכונים „מדינות”. אך בו בזמן שמרפס טען שהגורמים הכלכליים הם-הם הקובעים את תהליך ההיסטוריה ושאין גורמים מכריעים מלבדם — לא פיתח קיאלאן את התיאוריה שלו עד כדי מעמד של תורה כה מוקפת ושלמה. הוא רק ביקש לראות את הניתונים הגיאוגרפיים כחשובים לא-פחות מכל מיני גורמים אחרים — וטען על שהזנחה חקירת השפעתם.

הניפוח של התפיסה הזאת למין „מרכסיוזם” לא נעשה אלא בידי הגרמנים, בשנים שבין שתי מלחמות-העולם. בשנות העשרים הקים הגנרל האוסהופר „מכון לגיאופוליטיקה” באוניברסיטה של מינכן ושם הורה שהתהליכים הפוליטיים קשורים בעיקרם למרחב הגיאוגרפי ולטיבו; ושהניתונים הגיאוגרפיים הם-הם המכריעים בתולדות העמים. הוא תרם אמנם תרומה רצינית להבנתנו ה„גיאופוליטית” אך תרומתו לתיאוריה הנאצית היתה רבה עוד יותר. יש טוענים, שהוא עצמו לא היה נאצי (הוא פירסם, למשל, במכוננו את הספר „תולדות התנועות הלאומיות הערביות” מאת הנס כהן — שישב אז בארץ-ישראל, וכיום הנו פרופסור להיסטוריה, בעל שם עולמי, ויושב בארצות הברית) — אך האסכור

לה שהוא היה מיסדה שימשה בסיס לתיאוריה הנאצית על „המרחב הגדול” (Grossraum) ועל „שטח-המחיה” (Lebensraum) הדרושים לעם הגרמני.

כדרכם, הכניסו הגרמנים גם מעין מיסטיקה מזויפת למדע גיאוגרפי-פוליטי זה. בהשפעתו של המרחב הגיאוגרפי על תולדות העם היושב בו הם ביקשו לראות מין קשר-מיסורי המאחד, כביכול, „דם ואדמה” (Blut und Boden) ליחידת-גורל שאין מנוס ממנה: עם, היושב בלב אירופה, למשל — „גורלו” לשלוט; יתר עמי אירופה — „גורלם” שישלטו בהם. לדבריהם, היה במדע הגיאופוליטי כדי להראות לעם את דרך „גורלו”; ולפיכך קראו לגיאופוליטיקה „המצפון הגיאוגרפי של המדינה”.

כתוצאה מהסילופים האלה יצא לענף-מדע זה שם רע בעולם; וההפרזות המגוחכות גרמו בשנים האחרונות לעירפול העובדה הפשוטה: שלניתונים הגיאוגרפיים ישנה, באמת, חשיבות רבה בתהליך ההיסטוריה — ושכדאי לחקור את השפעתם. אם מסלקים את המיסטיקה ואת ההפרזות מהתיאוריה הגיאופוליטית אפשר להגדירה בצורה פשוטה: כשם שבהיסטוריוגרפיה נשאלת השאלה האם בני-האדם עושים את ההיסטוריה, או ההיסטוריה „עושה בני-אדם”, — כן מעמידה הגיאופוליטיקה את השאלה: האם „ארצות עושות עמים” — או ש„העמים הם העושים ארצות”?

ספרו החדש של פרופסור אברהם א. רייפנברג, „מלחמת המזרע והישימון”, נותן תשובה ברורה על שאלה זו, בנוגע לארץ-ישראל העם הוא שבמשך חמשת אלפים שנה עשה את הארץ הזאת.

לכאורה, זהו ספר מדעי המתאר את תולדות החקלאות בארץ ובמזרח-הקרוב, והוא מבוסס על מחקרים חקלאיים, כימיים, ארכיאולוגיים והיסטוריים ומגלה תמונה כללית וכוללת של התפתחות החקלאות במזרח-הקרוב וניווניה. למעשה, על אף יסודו המדעי, זהו ספר עלילות: ספר הרפתקאות-האדם על אדמתה של ארץ זו. אין זה רק ספר יסודי בתולדות

מצבה הגיאופוליטי האמתי של הארץ. ואף אם הפריזון הגרמנים בכנותם את הגיאופוליטיקה „המצפון של המדינה“, הרי ברור שיכולה היא, לפחות, לשמש המצפון הגיאוגרפי של האסטרטגיה.

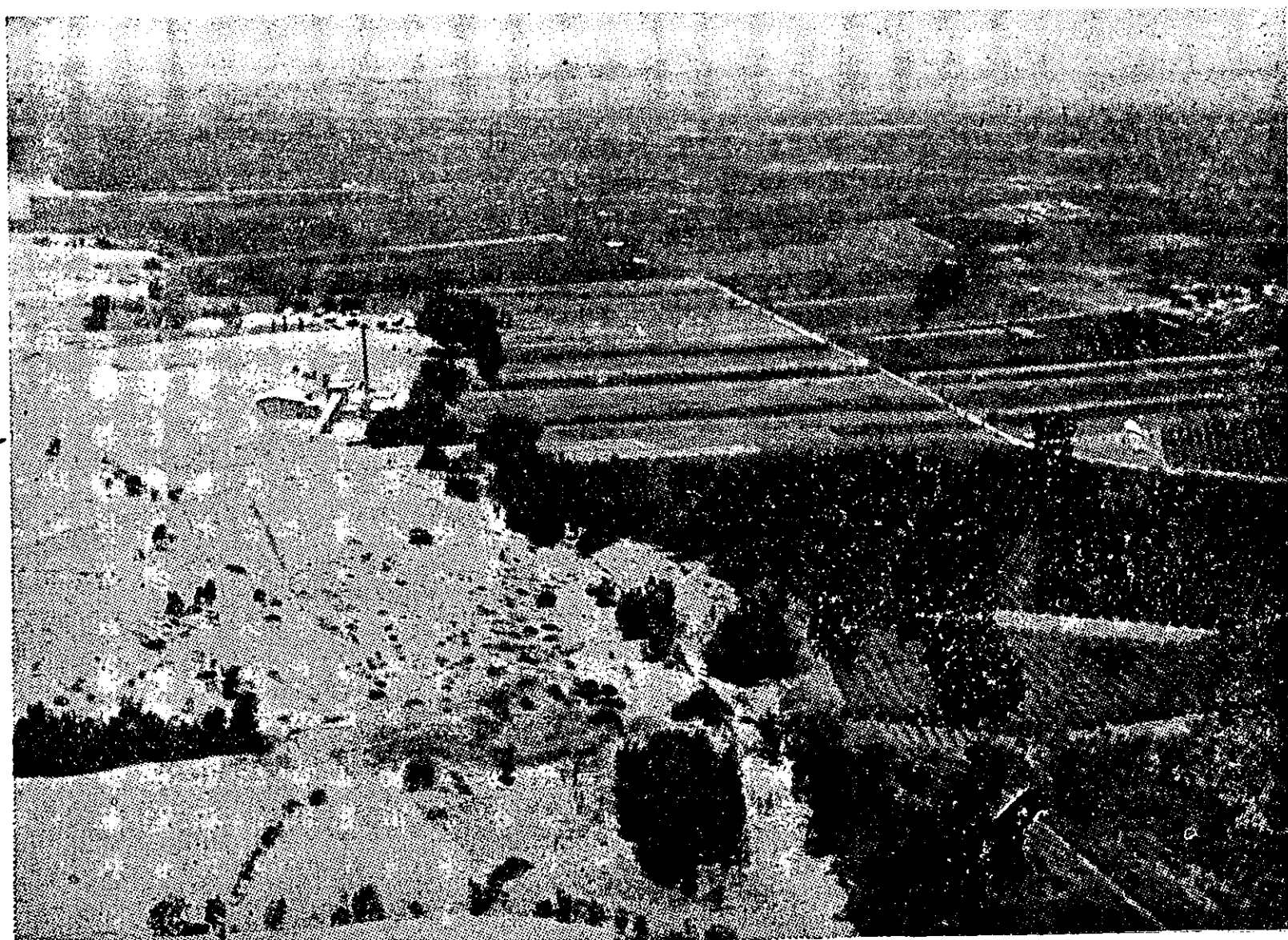
עדיין לא נכתבה ההיסטוריה המלחמתית של ארץ-ישראל בתורת שכזאת (נכתבו רק פרקים בודדים, שרובם לא שמו לב לניתונים הגיאוגרפיים); אך אם תכתב — תהיה מבוססת במידה לא-קטנה על ספרו של רייפנברג. כי הניתונים הגיאוגרפיים הם שגרמו לכך, שמראשית תולדות הארץ הידועות לנו — היה קיים קשר הדוק בין ההתפתחות הצבאית לבין ההתפתחות החקלאית.

מה הם הניתונים הגיאוגרפיים האלה, שלא השתנו ביסודם במשך הדורות? ניתוחו של רייפנברג אומר כי העובדה המכרעת היא, שלארץ הזאת לא היו מעולם גבולות יציבים. הגבול בין המזרע והישימון השתנה מתקופה לתקופה, והגבולות נקבעו לפי מידת יציבות השלטון. לפי תיאורו של רייפנברג היתה החקלאות בארץ — ואתה, כמובן, הציביליזציה

החקלאות, אלא ספריסודות בתולדות הארץ. כי בספר זה נחקרו לראשונה, בעברית, במסגרת כה רחבה, היסודות הגיאוגרפיים של תולדות הארץ. ובזה — ערכו לאיש-צבא עברי.

במאמר הראשון בסדרה זאת „קריאה — ולקחה“ בחוברת ס"ט של „מערכות“, שנתפרסם לרגל הופעת התרגום העברי לספרו של הפלדמרשל א. וייול, הוזכר דבר הניתונים הטופוגרפיים הבלתי-משתנים של הארץ. ספרו של פורפ' רייפנברג נותן הזדמנות לעמוד בפרוטרוט על הניתונים הגיאוגרפיים של ארצנו, שגם הם לא נשתנו במשך חמשת אלפים שנה. מובן מאליו, שהלקח של ניתונים גיאוגרפיים אינו יכול להיות לקח טקטי, באותה מידה שאפשר ללמוד לקח כזה מספרו של וייול או מספר אחר המטפל גם בטופוגרפיה של השטח. ובכל זאת צדק אחד המפקדים הגבוהים בצבאנו באמרו, שלו היה זה ביכולתו — הי גוזר על כל קצין המשרת בנגב שיקרא את ספרו של רייפנברג. לדעתם, ספר זה הוא הראשון בעברית העשוי לשמש בסיס להבנת

ה„ספר“, שבין שטח פורה לחולות-הים (סמוך לראשון-לציון). גם עתה עשויות החוליות הנודדות לסכן שטחי-עיבוד ומטעים.

בארץ כולה — מבוססת תמיד על שלוש פעולות-יסוד: (א) על מפעליהשקאה גדולים, כגון אמות-מים וסכרים; (ב) על בנית רבידות (טרסות), לשם עצירת סחף האדמה; (ג) על יעור, לשם עצירת החולות הנודדים המתקיפים את הארץ בלי הרף, מהים והמדבר.

כל הפעולות האלו לא ניתנו, ואינן ניתנות, לביצוע על ידי הפרט — למשל, על ידי האיכר הבודד. הן דרשו תמיד, ודורשות גם כיום, עבודה מאורגנת ומשותפת של מספר אנשים גדול. אך בזאת לא די. גם לאחר שנבנו מפעליהשקאה והרבידות היה צורך מתמיד לשמור עליהם ולהחזיקם במצב תקין ויעיל. כתוצאה מהצורך לארגן מספר רב של אנשים לפעולה משותפת ומתואמת הוקמו, לדעת רייפנברג, המדינות הראשונות בעולם — ובעיקר, בעמקי הפרת

והנילוס, וגם „בחצי-הסהר הפורה“, שארץ-ישראל היא חלק ממנו. מעובדות-יסוד אלו נובע שבתקופות אשר בהן לא היה קיים שלטון יציב בארץ, שהיה ביכולתו להוציא לפועל עבודות מעין אלו, לא היתה ממלא קיימת חקלאות ראויה לשמה. פרופ' רייפנברג מראה, שבכל התקופות קיומו של שלטון מרכזי יציב היה תנאי מוקדם לכל התפתחות חקלאית או התיישבותית בארץ. בעבר ריכזו משטרים יציבים כאלה — שלטונו של שלמה המלך, זה של הנבטים או זה של הרומאים — את כוח-האדם הדרוש, ולעתים קרובות — על ידי גיוס לעבודת-כפיה. ואף כי חלפו הזמנים של עבודת-כפיה, נשאר ללא כל ספק בתוקפו הצורך ב„גיוס“ כתנאי מוקדם לכל התפתחות. אין פלא, איפוא, שאנחנו מוצאים בארץ גם מפעלי השקאה שהוקמו על-ידי צבאות, ולא על ידי אפרים.

אי של מזרע במדבר — ומצודה להגנתו

מפעליהשקאה רומאיים במדבר-סוריה, והמצודה שהגנה עליהם. להשקאה שימשו „פוגארות“: — פירים עמוקים נחפרו באדמה וחופרו בתעלה תת-קרקעית; כך נאגרו בתעלה טיפות-המים שהופקו בכל פיר — והופנו לצרכי השקאה. משמאל לגבעת-המצודה נראים הפירות העגולים של הפוגארות. בחזית — תעלות הפוגארות התת-קרקעיות, בצאתן מהקרקע. מימין: — אוהלי בדוים.

אנחנו ידענים, למשל, שאחת מאמות-המים שבקִי-סריה נבנתה על ידי פלוגות הלגיונות הרומאיים הששי והעשירי. ואין גם פלא בכך, שבכל תולדות הארץ אנחנו מוצאים התישבות-ספר שהיא בחלקה צבאית, ובחלקה חקלאית. הרומאים יישבו בנגב חיילים משוחררים של הלגיונות, דהיינו אנשים שאימונם וכושרם הגופני איפשרו להם לעבד את האדמה וגם להגן על עצמם בשעת הצורך. תפקידה של ההתישבות הנבטית בנגב היה, בעיקרו, להגן על דרך השיירות המסחריות בין סלע (פטרא), בירת הנבטים, לבין עזה, עיר-הנמל שלהם. אפילו הממלוכים, בתקופתו של הסולטן בייברס, שלא תרמו הרבה להתפתחות הארץ, ראו צורך בהתישבות-ספר חקלאית-צבאית מעין זאת; חלק רב של ישובי הצלבנים (שעליהם עוד ידובר במיוחד באחת הסקירות הבאות) היו ישובי ספר ממין זה. התישבות-הספר שלנו איננה, איפוא, אלא המשך של שרשרת ארוכה; וגם היא, כקודמיה, באה לשרת את הצרכים הגיאוגרפיים הבלתי-משתנים (דהיינו — הישובים-המשקיים — והאנושיים-התרבותיים) של ארצנו.

משמעותם הצבאית של דברים אלה — בולטת

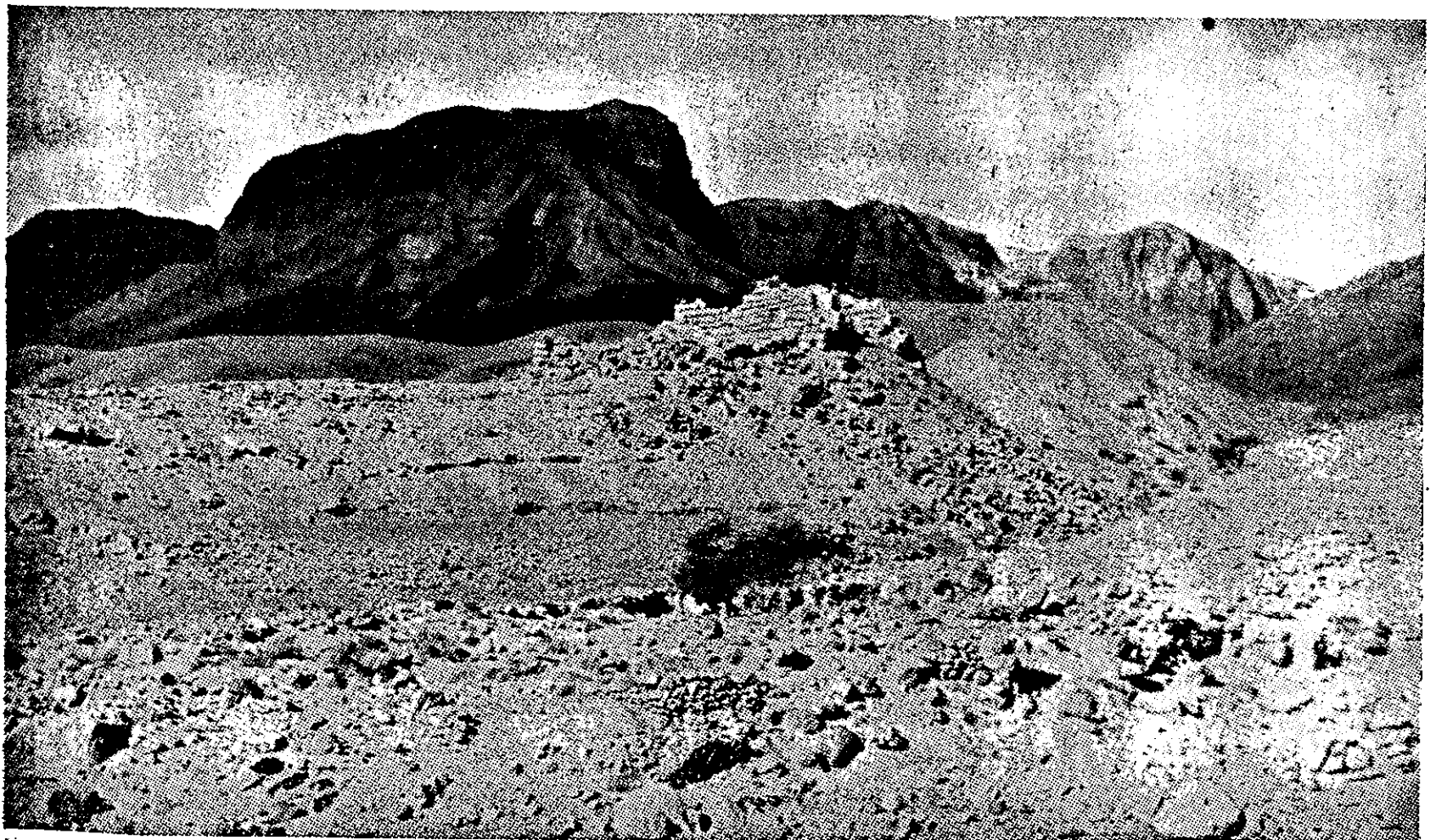
לעין. נדמה שאפשר לחלקה לשלושה סעיפים: א) אי-היציבות הטבעית של הגבולות שבין מורע ושימון גרמה לכך, שמראשית תולדות הארץ אמצעים צבאיים בלבד לא היו מספיקים לשמירת הגבולות ולהרחבתם — ומאז-ומתמיד היה דרוש כאן שילוב הגנתי של פעולות צבאיות ועבודה חקלאית; ב) בשילוב פעולה כזה קדמה, לעתים קרובות, הפעולה הצבאית להתישבות החקלאית; ג) מן השילוב הזה התפתחה בארץ, כבר בתקופות מוקדמות מאוד, החלוקה: להגנה מקר מית, סטאטית — והגנה מרכזית, ניידת.

הבה נבדוק את שלושת הכללים-ההנחות האלה. שילוב הפעולות הצבאיות והחקלאיות:

על אי-יציבות הגבולות מעיד אפילו כבר התנ"ך עצמו, בהגדרותיו השונות לתחומי הארץ. לפעמים מוגדרים הגבולות בביטוי „מנהר פרת עד נחל מצרים“, ולפעמים נאמר — „מזן ועד באר שבע“. במלים אחרות: לפעמים ראו הקדמונים את הארץ בגבולותיה הטבעיים, וכיחידה גיאוגרפית גדולה — המכונה כרגיל בלשון ההיסטוריה החדשה „סוריה“, ושארץ-ישראל הינה חלק ממנה; ולפעמים — הוגדרו

משמר בתוך שממת עין-גדי

מצודת קצר-ערג'ה (רומאית או ביזנטית) הגנה על בוסתניה של נאת עין-גדי. עם ניוון אמות-המים והרבידות (ששרידיהן מצויים) — הפכה האדמה לשממת-מדבר. ליד הנחל נראים עדיין ברושים מועטים.

הגבולות לפי המצב הקיים בתקופה מסויימת. אולם סוג התמורות המענין אותנו כאן ביותר — והגורלי ביותר מבחינת דרך-עליותיה-וירידותיה ההיסטורית של הארץ — היו התמורות בגבול שכלפי הישימון: כאן היו התנודות בלתי פוסקות כמעט (באם נדבר בלשון תקופות), וביחוד בעבר-הירדן מזרחה ובנגב ואדום — אם כי לא בהם בלבד. והרי תבחין בהן על נקלה עינו של כל מי שיסתכל במפתה המדינית-ההיסטורית של הארץ ובשוני המבנים המדיניים-הטריטוריאליים המופיעים מדי תקופה על מפה זו. אך גם תוך כדי-קיומן של ממלכות ומדינות מסוימות לא קפא על שמריו גבולן החקלאי (וה"שומרי"), כי אם היו חלות בו התקדמויות ונסיגות. השינוי המתמיד של הגבולות והאפשרות (האוביקטיבית: היסטורית-גיאוגרפית) להרחיבם הביאו, על-כן, לתופעה זו שאנו קוראים לה "התישבות-ספר". בתור מניע להתישבות מעין זו לא תמיד שימשה השאיפה ל"שטח-מחיה" חקלאי נוסף. ההתישבות הרומאית בנגב, למשל, לא שאפה מתחילה להקמת ישובים חקלאיים בשטח ההוא דיקא. המניע להתישבות זאת היה אז הצורך בהגנה בפני כוחות המדבר. אך מן הרגע בו יושבו בנגב

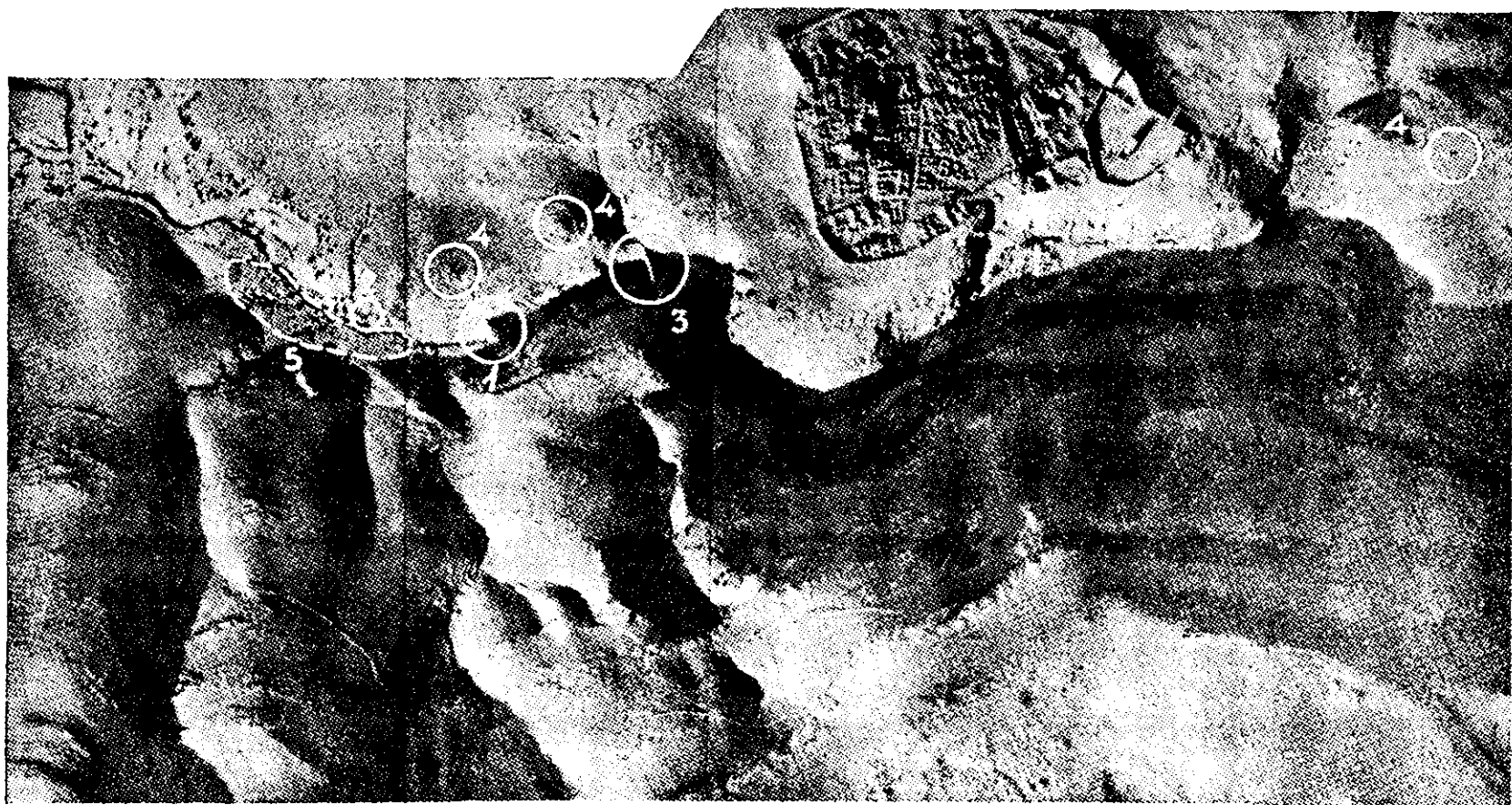
קבוצות של אנשים שמתפקידם לשמור על הגבולות, ולהרחיקם, עד כמה שאפשר, ממרכזי התרבות, הופיע גם הצורך להאכיל אנשים אלה. והצורך ההגנתי חייב שמקור אספקתם יהיה מקומי, ובלתי תלוי בקוי תחבורה העוברים עצמם בישימון. ומתוך ההכרח, למשל, לגדל ירקות בשביל הקבוצות האלו — נבע הצורך במפעלי השקאה; וכך נהפכו הבירניות שבאזורי-הגבול לישוּבֵי-ספר; החיילים — לאיכרים; והישימון — למזרע.

הפעולה הצבאית קודמת:

כבר מהאמור לעיל ברור, שהחקלאות בשטח הגבולות נוצרה לעתים לתכליות-בטחון. אך כדאי לפרט בנקודה הזאת, כי בה מתגלם השוני שבין תולדותיהן של ארצות המזרח-הקרוב והתיכון לעומת אלו של כמה וכמה ארצות אחרות. יש אמרה אנגלית האומרת ש"הדגל הולך אחרי המסחר": דהיינו, שקודם כל באה החדירה האזרחית, המסחרית וההתישבותית לארץ זרה — ובעקבותיה באים ההגנה הצבאית והשלטון הממלכתי. בתולדות ארץ-ישראל היתה ההתפתחות כמעט תמיד הפוכה. החל מכיבושו של יהושע בן-נון ועד לכיבוש הארץ בידי הבריטים, כמעט תמיד קדם כיבוש צבאי להתפתחות חקלאית.

כורנוב, עיר-מים ומצודה ביזנטית במדבר

העיר על חומותיה, שעריה ורחובותיה — מהאוויר. מימין: תחנת-המשטרה (מימי המנדט) וחצרה. בנחל: סכרים ביזאנטיים (1, 2); הסכר 3 — חדש. בין 1 ל-3 — מקוי מי-גשמים, משמאל — רבידות עתיקות (5). מצודות ביזנטיות (4) שמרו על מתקני-המים.

לו שם מפלט. אזור עין-גדי, שעדיין היה פורה במאת השלישית לספירה, הוא דוגמה לאזור-הגנה בגבול המדבר שבו נשתלבו התכונות של מבצר וישוב.

השרשים של חלוקה זו, להגנה-מקומית והגנה-מרכזית, הם עמוקים מאד; הם קשורים למצבת הגיאופוליטי של הארץ בכלל. פרופ' רייפנברג מדגיש, שמקומות הישובים המבוצרים בארץ נקבעו לא רק מן הבחינה הטופוגרפית: בית-שאן העתיקה לא רק ששמרה על המעבר מעמק-יזרעאל לעמק-הירדן, אלא גם על המעיינות בסביבתה, שהם-הם שאיפשרו הקמת ישוב מבוצר ומאוכלס שכזה. אפשר אף להרחיק לכת: הסיפורים התנ"כיים על מריבות האבות (הדומות כל-כך לאלו של הבדוים עד לימינו אלה...) על כל באר שחפרו — הם ה"דר-חיים" העתיקים ביותר על מלחמות על "חמרי גלם" ומקורות קיום וניקה כלכלית; כשם שהיום מקורות נפט הופכים לשטחי מריבה — כן היה, בימי האבות, במקורות המים. אך העיקר הוא בזה שבארץ הזאת נשאר המים "חומר-הגלם" העיקרי עד היום. אין זה מקרה בלבד, שהנה התעוררו הסורים לחידוש ההתקפה ברגע בו התחלנו בנפוש החולה. כוחות המדבר ידעו מאז ומתמיד שכוחה של הארץ הוא במימיה. תשחית את מקורות המים — והרסת את העם, את הארץ, את התרבות ואת השלטון. הגנה על מקורות-המים בהכרח שתהיה תמיד, בחלקה, הגנה מקומית, סטאטית, המבוצעת בדרך הטבע על ידי ישובים מזוינים.

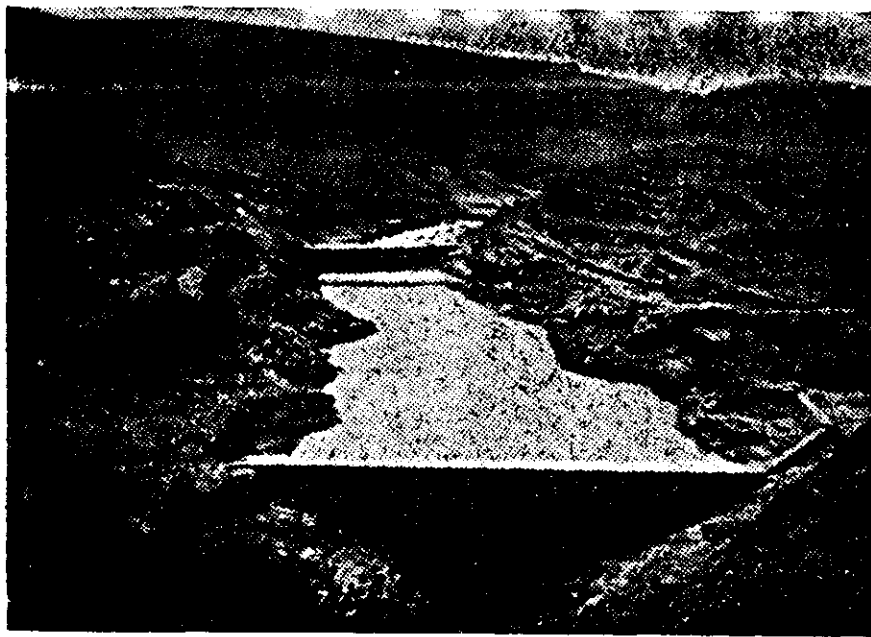
אך לא די בזה. צבא הוא תמיד חלק של תרבות כללית; ודפוסי הצבא ומושגיו מבטאים את המצב הגיאופוליטי — מזה, ואת התרבות, שעליה הוא מגן — מזה. במזרח-הקרוב והתיכון בכלל, ובארץ הזאת בפרט, בלטה תמיד, מבחינה זו, ההקבלה בין דפוסי החיים האזרחיים לבין מושגי הצבא*.

* בספרו של פרופ' רייפנברג נזכרת החוקה החקלאית של חמורבי, המלך האמורי, שליטה של בבל, שחי בערך במאה ה-18 לפני הספירה. בספר-החוקים הזה נקבע, שבעלי קרקעות חייבים לשקוד על בדק ראוי-לשמן של תעלות ההשקאה והסכרים, וכן נקבעו בו עונשין על כל הזנחה בשטח זה. לעומת זאת, קובע החוק, שהחזקתן של התעלות הגדולות הראשיות, היא מחובת המדינה; למדינה ניתנה הרשות לגייס עבודת-כפיה לצורך זה. חוק מיוחד קבע, שכל מי שנטל על עצמו לבצע עבודות הכשרה של אדמות-שממה היה פטור ממס בשלוש השנים הראשונות. ננסה "לתרגם" את חוקת הקרקע וההשקאה של חמורבי ללשון מושגי חוקה צבאית (הצריכה בהכרח ללוות חוקת-מקרקעין כזאת, כדי לאפשר שמירה על הישגי החקלאות). "נתרגם" את תעלות-ההשקאה והסכרים, במונח "הגנה-מקומית" ואת התעלות הגדולות — בזה של "הגנה מרכזית"; נשמיט מן הביטוי "לגייס לעבודת-כפיה" את שתי המלים האחרונות — ונשאיר רק את המלה "לגייס". "נתרגם" את הפיטור-פוסט של האיש

פרופ' רייפנברג מצביע על כך שבאף תקופה היסטורית לא היתה הארץ כה פוריה כבתקופת הרום-אי. הוא מביא את העובדה הזאת כדוגמה לכך, שהשלטון המרכזי היציב ביותר גורם אף לפוריות הגדולה ביותר. איש-צבא ילמד מזה, שבארץ הזאת הכוח הצבאי החזק ביותר — הוא בגדר תנאי קודם להתפתחות החקלאית וההתיישבותית הרחבה ביותר; איש-צבא יוסיף וילמד מזה: שהצורך בקיום צבא רב-יכולת איננו רק צורך של שעה-חולפת, העלול להשתנות עם שינוי המצב הפוליטי, אלא הוא גובע מניתוני-היסוד הגיאוגרפיים (וכמובן — גם הגיאוגרפיים-המדיניים) של הארץ. ודרך אגב: מהארץ הזאת יצאה הנבואה, שיום יבוא ו"כתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות. לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה". והלא יתכן, שהשאיפה העמוקה ליום בו לא יהיה עוד צורך בחרב נובעת דוקא מהעובדה, שאין כמעט ארץ אחרת בעולם בה היה הצורך בחרב כה גדול ומתמיד. בארץ הזאת מעולם לא היה קיים, למעשה, אותו ניגוד בין חרב לאת אשר לו רמז הנביא. תולדות החקלאות בארץ הם, בעצם, תולדות החרב המאפשרת את עבודת האת. אכן, ישנו בתולדות הארץ הבדל ברור לבדי בין צבאות בונים לבין צבאות הורסים. הנביא מציין, כתוצאותיה האיומות ביותר של מלחמה, את כריתתם של עצים והריסת רבידות. דרך אותה אמת-המים עצמה בקיסריה שבנו אותה, הלגיונות הרומאים, נכנסו בשנת 639 או 640 לספירה הערבית אשר הרסו את העיר: סמל של צבא הורס המשמיד את מפעלו של צבא-בונה. מדי פעם נתחלפו אמנם היוצרות; וההורס מאתמול הפך, לא-פעם, לבונה ושומר; ורק לפי סיכומיה של תקופת-משטר מסויימת ניתן להעריך סופית את טיב התפקיד ההיסטורי אשר עם זה או אחר, וצבאו, מילאו בגורלותיה של הארץ. עכ"פ, בולטת העובדה, כי דוקא הצורך בשילוב פעולה-צבאית ועבודה-חקלאית הוא אשר עשה, לעתים קרובות בתולדות הארץ הזאת, צבאות — לכוחות הבונים.

הגנה מקומית והגנה מרכזית:

בנגב — התפתחה באופן טבעי חלוקה בין הגנה-מקומית, סטאטית, לבין הגנה-מרכזית, ניידת. מאחורי שרשרת הישובים האלה, שהיו מקיימים-את-עצמם ומגינים-על-עצמם, עמדו הלגיונות הניידים, אשר שלטון מרכזי יכול היה להפעילם בכל מקום. אך חלוקה מעין זאת הרי היא קדומה בהרבה מתקופת הרומאים. המבצר בעין-גדי, למשל, היה קיים כבר בימי שאול; כי אנחנו יודעים מהתנ"ך, שדוד חימש

מים חדשים בכלי עתיק־מחודש
מִי־הגשמים שנקו בגיא־מדבר, ליד פֿורנוֹב, בין
הסֶכר החדש, שבחזית התצלום (הוא הסֶכר 3 בתצלום
האוויר של פֿורנוֹב) לבין הסֶכר הביזנטי (בעומק התמונה) —
הוא סֶכר 1 בתצלום הנ"ל.

את העובדה האחרת, שאינה פחות מכרעת: —
שעצם קיומנו והתפתחותנו הם חלק בלתי־נפרד
מהתפתחות ההיסטורית הנ"ל במזרח־הקרוֹב־ה־
תיכון. שבטי ישראל חדרו לארץ־כנען בפיקודו של
יהושע בן־נון בראשית תקופת הברזל. הם עלו על
במת הארץ הזאת בתקופה בה חלו שינויים גדולים
בציביליזציה האנושית. עם גילוי סגולותיו של הברזל,
ודרכי תפוקתו, נפתחו בפני העמים והשבטים אפיקים
חדשים ואפשרויות בלתי־משוערות לשלטון על
כוחות הטבע וכתוצאה מכך — גם לשלטון על היריב,
על ידי השימוש בברזל לצרכי־מלחמה. את ערכו
המדיני־הצבאי של הברזל בזירה הבין־לאומית של
אותם הימים (להבדיל מערכו הכלכלי־התובלתי) ניתן
לראות מהשפעתו של גורם זה בתקופה מסוימת,
שבה המדובר, לעיר־עור מעמדה וכוחה של
„הקיסרות” המצרית; דבר, אשר כנראה היה לו
קשר לאפשרויות החדירה לארץ שנפתחו
אז בפני שבטי־העברים. ולא לחנם, ודאי, שמרו
הפֿלִשְׁתִּים, אף כעבור זמן־מה, בסוד את ידיעוֹ
תיהם במלאכת הברזל, או קבעו תקנות למנוע את
התפשטותו בידי בני־ישראל. אם כן, הרי עליהם של
שבטי ישראל לארץ־ישראל לא היתה בחינת מאורע
מיוחד־במינו. הם עלו כאחד הגלים שבתוך ההגירות
הגדולות, שחלו באותה התקופה במזרח הקרוב. קרוב
לדאי, שבאותה התקופה חלה גם המצאת המֶלֶט
הבלתי־חדיר — ואתה בנית בורות המים. המצאה
זאת היא שאיפשרה, לדברי רייפנברג, את ההתישבות
המהירה של שבטי ישראל בארץ. (בסופו של דבר,
משהיה הברזל לכלי־שימוש קבוע בידי תושביה
התקלאים של הארץ — אשר, הפעם היו אלה בני־

מן הראוי לציין, שבמקום בו תנאים גיאופוליטיים
מצריכים צבא־אזרחים — הריהם מביאים בדרך כלל,
לפחות בזמנים החדשים — להקמת צבאות דמוקרא־
טיים. אם „נתרגם”, למשל, את חוקת־הקרקעין של
המורבי בצורה אחרת — וקיבלנו מעין חוקת־יסוד
של צבא מיליציוני.

כאמור, המסקנות ה„גיאופוליטיות” (ביתר דיוק —
גיאוגרפיות־היסטוריות־צבאיות) מספרו של פרופ
רייפנברג ודאי שאינן מלמדות „לקח טקטי”; אך
בכל זאת, אין מסקנות אלו משוללות ערך מעשי. לא
רק לגורמים הטופוגרפיים של השטח אלא
גם לניתונים הגיאוגרפיים נודעת חשיבות
רבה — למשל, בשעת קביעת המקום למבצרים
ומצודות־ספר. כבר הוזכרה העובדה, שרייפנברג
נציין אותה, שמקום מבצרים נקבע לעתים בהתאם
למקומם של מעינות — אשר הנם גם אוֹבֵי־קֶט
ההגנה המקומית, וגם תגאי־מוקדם לה. כדוגמה
למקום שנכשל, מפני שלא התחשב בתנאים
הגיאוגרפיים — נביא את תחנת המשטרה שהבריטים
בנו בעסלוג, ושכעבור שנים ספורות היתה מוקפת
חולות נודדים במידה כזאת, שכל תנועה טקטית
הפשית בסביבתה נעשתה בלתי־אפשרית. החולות
הטילו עליה מצור ממש כאילו היו צבא פולש.

מלבד מסקנות מעשיות כגון אלה נראה שערכו
הצבאי של ספר בלתי־צבאי זה הוא בעיקר אסטרטגי
— מזה, וחינוכי — מזה. מצד אחד, לא תתכן תפיסה
אסטרטגית נכונה בלי הבנת הנתונים הגיאוגרפיים
וה„גיאופוליטיים”, שבתוך מסגרתם אנו קיימים;
ומצד שני — נראה, לעתים כאילו אבדה, ביחוד
לחיילים הצעירים שלנו, ההכרה שקיומנו ומעשינו
בארץ אינם בגדר הופעה בודדת, שאין לה קשר עם
העולם הסובב אותנו. כדאי, ונחוץ, שידעו כי
התישבות־הספר בהם יושבים — לא אנחנו המצאנו
אותה, ואין היא אלא חוליה חדשה בשרשרת ארוכה
מאוד, ושנאנחנו, בשוכנו ארצה, נכנסנו שוב למאבק־
עלם זה שבין המזרע והישימון. למאבק זה מוקדשים,
ולו כפויים, גם מעשינו הצבאיים.

העובדה שאנו הננו האומה היחידה בהיסטוריה,
שהצליחה לקיים את עצמה כגוף אֶתְנִי בגולה בת
אלפיים שנה ולחזור מגולה זו לארצה, עלולה להשכיח

המכשיר שממנו — ע"י הפיטור־מגיוס של „המרותק”
לתפקיד־משק: והרי לפנינו, בעצם, העיקרון היסודי של
החלוקה להגנה מרכזית מזה, ומקומית — מזה! אך, כשם
שהכשרת אדמות־השממה, וכדומה, הם בגדר התגוננות בפני
פגעי המדבר — כך הגנה־מקומית פירושה, בהכרח,
הגנה־עצמית של אזרחים; וצבא־אזרחים כזה הוא
אמנם האבטיפוס של צבאות בארצנו.

ישראל — ודאי שהפך גורם רב-ערך לעיצוב הבטחון — ולהבטחת אפשרות קיומם של אותם מיכלי-המים, מצופי המלט החדש... — המערכה). גם העליה לארץ במשך שני הדורות האחרונים — אינה מאורע מבודד, שאין לו קשר למאורעות שאירעו באותה תקופה בעולם בכלל ובמזרח הקרוב בפרט. קרל נטר ודאי לא ידע על הקשר ההיסטורי-הגורלי שבין מעשיו הוא לבין מעשה פרדיננד דה-לספס; אולם עובדה היא, ששנה אחת בלבד אחרי פתיחת תעלת סואץ — ב-1869 — על ידי לספס, יסד נטר את בית הספר החקלאי במקוה-ישראל — ובזה נתן יסוד מעשי ראשון להתישבות יהודית חקלאית מחודשת. יסוד פתח-תקוה והתישבות הבילויים חלו בעשרים השנים הראשונות אחרי פתיחת תעלת סואץ, כלומר באותן השנים בהן החל המזרח הקרוב חוזר למקומו המרכזי בעולם, המקום אשר אבד לו ב-1497, עם גילוי הדרך הימית להודו סביב לכף התקוה הטובה. ביודעים או בלא יודעים, חזרנו, איפוא, לארץ בתקופה שבה חלו שינויים יסודיים במזרח הקרוב.

כבימי כיבושנו הראשונים כן גם בימי שובנו, אנו ופעלנו כאן הנם חלק של ההתפתחות במזרח זה. כשם שהתנועה הציונית, בראשיתה, לא היתה תנועה בודדת, אלא חלק של תנועות העמים הקטנים באירופה שתבעו את עצמאותם — כן מהנה היא חלק של התנועות הלאומיות ששינו בארבעים השנים האחרונות את פני המזרח הקרוב.

כל הערכה מדינית וצבאית של מצבנו דורשת הכרה בעובדות-יסוד אלו. ספרו של פרופ' רייפנברג עלול להעמיק את ההכרה הזאת. הוא יכול לשמש נקודת מוצא ללימוד גיאוגרפי-היסטורי (נאמר — „גיאופוליטי“) אשר דרוש לצבא לא פחות מלימוד טופוגרפי; ואשר בודאי גם אינו פחות מענין מן הלז. גם לצד זה שבדבר — למידת הענין שבו — עשוי ספרו של רייפנברג לשמש דוגמה טובה. כי ספר מדעי זה הוא גם סיפור מרתק. זהו ספר אופטימי, המאמין בנצחוננו של המזרח על השימוץ; או, במלים אחרות: בכוחו של עם המבין את ניתוני ארצו לעשות את ארצו.

(סוף מעמוד 101)

מבנה של הכוח המסתער ב„חוליות“ מאפשר את העזרה ההדדית בתוך החוליות ובין חוליה לחוליה; וכן מאפשר הוא גם יותר גמישות בשליטה על הכוח, בעזרת מפקדי הכיתות והחוליות. ובמקרה של הצלחה — שאמנם היתה למ.פ. א' בהתקפה השניה — יכול היה להעתיק כוח מסוים אל אותו המקום שבו נפרץ המערך האויב — ולחדור פנימה. (ואילו ממנו נמנע דבר זה מחמת פיזור האנשים, במבנה של שורת-הקלעים הפזורה, החסרה את האפשרות לריכוז בנקודת-הכובד).

אותה שגיאה שגה אח"כ גם הסמג"ד. לו היה עורך את הכוח במבנה-החוליות יכול היה להעתיק חלק מהחוליות אל מול התקפת-הנגד של האויב ולבלום אותה. נוסף על כך, הרי מבנה-החוליות מסבך גם את

התביעה לעומק וכך גם היה מונע את התקפת האויב על הממד הארוך.

אמנם, ממבט ראשון נראה כאילו שורה אחת, מפוזרת וישרה, נותנת למפקד אחד את אפשרות השליטה על הכוח כולו (ומבנה כזה עלול גם להיות הנכון: — בלילה). אך כאן שוב הוכיחה המציאות, שהפיזור הזה לאורך מכרית את האנשים ללחום ללא עזרה הדדית ממשית; ובסופו של דבר, גם גורם לאיבוד השליטה של המפקד על כלל זה של „בודדים“ מפוזרים.

בעקבות המסקנות שהוצאתי מפעולה זו אשים, בתקופת האימונים הבאה, את הדגש על לימוד הלחימה על היעד במבנה זה של חוליות. ואני מקוה שכתוצאת לקח זה, במקרה ושוב ניתקל ב„בעיה“ מעין זאת, נפתור אותה בצורה נאותה יותר.